

Nepshesh: Psuche of Prosopon?

Het gevoel dat we in ons lichaam een geest of ziel hebben is waarschijnlijk zo oud als de mens kan denken en spreken. Maar de wijsgerige geschiedenis van de ziel begint pas in Plato's geschrift de 'Phaedo'. Plato (427-347 v. Chr.) is de bedenker van het begrip ziel (*psuche*). De mens zou voor hem uit twee heterogene delen bestaan, enerzijds een vergankelijk lichaam, anderzijds een onsterfelijke ondeelbare ziel, het redenerende en kennende bestanddeel. De ziel, het morele en intellectuele ik, vormt samen met het lichaam de menselijke persoon. Deze al sinds de antieke oudheid bestaande dualistische opvatting en benadering van lichaam en geest, het Platoons dualisme, is nog eens zeer versterkt door Descartes (1596-1650).

In het dualisme van Descartes ontstaat de scheiding lichaam-geest die in de huidige discussie over het brein en het zelfbewustzijn zo'n grote rol speelt. De tweedeling waarin de geest zich los moet maken van het lichaam laat de vraag ontstaan hoe de denkinhoud van die geest ontstaat en welke relatie die heeft met de waarheid buiten die geest. Voor Descartes zelf is die relatie gegarandeerd doordat God ons niet voor de gek houdt. Daar ligt de zekerstelling dat wij het juiste en ware denken kunnen. Maar in de loop van de 18de en 19de eeuw wordt de afhankelijkheid van ons menselijk bestaan ten opzichte van een hogere macht steeds sterker in twijfel getrokken. God wordt daarmee uiteindelijk tot een niet bewijsbaar en wellicht overbodig onderdeel van de theorie over het leven aan de kant gezet.

Het is niet zo dat de nieuwe seculiere denkers met het afscheid van het oude Bijbelverhaal van Genesis 2: 7 over hoe wij mensen het bewustzijn kregen van God, ook afscheid nemen van de aanname dat denken van een heel andere orde is dan het fysieke bestaan. Integendeel; juist de nieuwe seculiere wetenschappelijke visies hebben een enorme tegenstelling tussen de wereld van het denken en de wereld van het zijn teweeggebracht. En als er dan al gedacht werd dat de scheiding tussen lichaam en geest moest worden opgeheven dan loste men dat op door te stellen dat er over de geest niets wetenschappelijks gezegd kon worden.

Pas in de laatste decennia zien we pogingen om ook bewustzijn te verklaren vanuit een materieel gezichtspunt. Omdat men nooit het bestaan van een ziel heeft kunnen aantonen, empirisch onderzoek heeft niets opgeleverd, is men tot de overtuiging gekomen dat de geestelijke aspecten van het mens-zijn een uitingvorm zijn van neurofysiologische activiteiten in het brein.

Omdat het dualistisch gedachtegoed zich zo stevig in onze cultuur heeft verankerd kunnen wij nauwelijks anders redeneren dan vanuit een dualistisch Cartesiaans standpunt en dat geldt ook voor wetenschappers en filosofen.

Spinoza (1632-1677) ging echter tegen dit dualisme in door het lichaam-geest-beeld te benaderen vanuit een monistisch standpunt, dat wil zeggen één zaak met twee kanten, één substantie met twee aspecten, enerzijds uitgebreidheid, anderzijds denken, het standpunt van evoluerende intelligibele materie zonder 'Ik' maar wel probleemoplossend. Arie Bos, auteur van het boek 'Hoe de stof de geest kreeg', staat dicht bij dit standpunt. Hij meent dat er geest is die zich in materie uitdrukt.

Het Spinozistische standpunt heeft nooit veel aandacht gekregen, maar nu dat meer in de belangstelling komt te staan blijkt het moeilijk om vanuit dat standpunt te gaan redeneren.

De controverse tussen het Cartesiaans standpunt en het Spinozistisch standpunt lijkt terug te gaan op de interpretatie van het woordje *nephesh* in Genesis 2: 7. De oorspronkelijke Hebreeuwse betekenis van *nephesh* is monistisch: (levend) wezen, persoon, eenheid van geest en vlees. De mens *is* een levend lichaam en het is dus niet zo dat mensen een lichaam *hebben*. Omdat de Septuaginta, de Griekse vertaling van de Tenach, zeer waarschijnlijk beïnvloed is door het Platoons dualisme, zet dit fundament van het Christelijk (en Cartesiaans) denken *nephesh* niet over in *prosopon* (*persoon*) maar in *psuche* (*ziel*).

In de Statenvertaling die in het Oude Testament ook de Septuaginta volgt, krijgt de lezer de onjuiste interpretatie van het Hebreeuwse woord *nephesh* voorgeschoteld als hij in Genesis 2: 7 leest: “En de HEERE God had de mens geformeerd uit het stof der aarde, en in zijn neusgaten geblazen de adem des levens; alzo werd de mens tot een levende *ziel*.” Dr. G. Ch. Aalders maakt de lezer hierop attent, hij geeft in zijn ‘Korte verklaring’ aan dat “wij er ons wel voor hoeden om daaraan niet dezelfde zin te hechten die zich voor ons verbindt aan het woord ‘ziel’.” (‘Het boek Genesis’, pag. 116)
De Nieuwe Bijbelvertaling geeft dit overigens correct weer: “...Zo werd de mens een *levend wezen*.”

Het Platoons dualisme heeft grote invloed gekregen op het Christendom. In het Nieuwe Testament is die invloed duidelijk aanwijsbaar. In Mattheüs 10: 28 zien we bijvoorbeeld de uitwerking van de dualistische zienswijze: “Wees niet bang voor hen die wel het *lichaam* maar niet de *ziel* kunnen doden.”

Piet Soeteman, november 2012.

Genesis 2: 7 Septuaginta

και επλασεν ο θεος τον ανθρωπον χουν απο της γης και ενεφυσησεν εις το προσωπον αυτου
πνοην ζωης και εγενετο ο ανθρωπος εις ψυχην ζωσαν

kai [2532] eplasen [4111] o [3588] theos [2316] ton [3588] anthrōpon [411] choun [5522] apo
[575] tēs [3588] gēs [1065] kai [2532] enephusēsen [1720] eis [1519] to [3588] prosōpon
[4383] autou [846] pnoēn [4157] zōēs [2222] kai [2532] egeneto [1096] o [3588] anthrōpos
[444] eis [1519] psuchēn [5590] zōsan [2198]

En vormde de God de mens zo van het stof en ademde levensadem in zijn gezicht en werd de
mens tot levende ziel. (PS)

Hebreeuwse bijbel

וַיִּצָרְף יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם עָפָר מִן־הָאֲדָמָה וַיִּפַּח
בְּאַפָּיו נְשָׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה:

way·yî·ṣer Yah·weh 'ě·lō·hîm 'et- hā·'ā·dām, 'ā·pār min- hā·'ā·dā·māh, way·yip·pah
bə·'ap·pāw niš·maṭ ḥay·yîm; way·hî hā·'ā·dām læ·ne·peš ḥay·yāh

vormde de Heer God – mens van stof van de grond en ademde zijn neusgaten de adem een
levende werd en mens wezen een levende. (letterlijk)

Vertalingen

The LORD God formed the man from the dust of the ground and breathed into his nostrils the
breath of life, and the man became a living being. (NIV 1984)

En de HEERE God had den mens geformeerd uit het stof der aarde, en in zijn neusgaten
geblazen de adem des levens; alzo werd de mens tot een levende ziel. (SV)

DE LOCATIE VAN DE ZIEL

In de Brief aan de Hebreëen komt naast de Ideeënleer van Plato ook het platoons dualisme tot uiting. Het woord ziel (ψυχή) wordt onder andere genoemd in Hebreëen 10: 39:

“Maar wij zijn niet van degenen, die zich onttrekken ten verderve, maar van degenen, die geloven tot behouding der ziel.” (SV)

“ἡμεῖς δὲ οὐκ ἐσμὲν ὑποστολῆς εἰς ἀπώλειαν ἀλλὰ πίστεως εἰς περιποίησιν ψυχῆς.” (GRIEKS)

Via Hebreëen 9: 22 vindt het platoons dualisme zijn weg naar het Oude Testament, naar Leviticus.

“Volgens de wet wordt inderdaad vrijwel alles met bloed gereinigd, want als er geen bloed wordt uitgegoten, vindt er geen vergeving plaats.” (NBV)

Zonder bloedvergieten geschiedt geen vergeving.

Waarom niet? Wat ligt principieel ten grondslag aan dit beginsel?
Het antwoord kan afgeleid worden uit Leviticus 17: 11:

“Want de ziel van het vlees is in het bloed; daarom heb Ik het u op het altaar gegeven, om over uw zielen verzoening te doen; want het is het bloed, dat voor de ziel verzoening zal doen.” (SV)

Hieruit zou je kunnen afleiden dat bloed iemands ziel vertegenwoordigt.

Maar is die opvatting wel juist?

“ἢ γὰρ ψυχὴ πάσης σαρκὸς αἷμα αὐτοῦ ἐστὶν καὶ ἐγὼ δέδωκα αὐτὸ ὑμῖν ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου ἐξιλάσκεσθαι περὶ τῶν ψυχῶν ὑμῶν τὸ γὰρ αἷμα αὐτοῦ ἀντὶ τῆς ψυχῆς ἐξιλάσεται.” (SEPT)

De Septuaginta, de Griekse vertaling van het Oude Testament, heeft onder invloed van het platoons dualisme het Hebreeuwse woordje nefesh vertaald door ziel en de Statenvertaling heeft die interpretatie overgenomen. Echter de ware betekenis van nefesh is monistisch: (levend) wezen, persoon, eenheid van geest en vlees. Het Oude Testament kent geen dualistisch mensbeeld om de eenvoudige reden dat het Oude Testament al bestond op het moment dat de Phaedo verschijnt, het werk waarin Plato zijn begrip ziel introduceert. Het is dus een misvatting dat het bloed de ziel zou bevatten.

“ne·fesh hab·ba·sar bad·dam ne·tat·tiv ham·miz·be·ach, le·chap·per ye·chap·per. naf·sho·tei·chem; had·dam ban·ne·fesh” (HEBREEUWS)

De Nieuwe Bijbelvertaling zet die misvatting recht, hierin wordt nefesh correct vertaald:

“Want het bloed is de levenskracht van een levend wezen. Ik heb het jullie gegeven om er op het altaar de verzoeningsrite mee te voltrekken, want bloed kan, als levenskracht, verzoening bewerken.” (NBV)

Piet Soeteman.